

קיצור תולדות הישראליות

נתנאל אלינסון
ידיעות ספרים,
440 עמ' | 2021

של תולדות היהדות, חוליה שתצטרף בסופו של דבר לרצף רב העוצמה של התורה שבעל-פה; ואילו אלינסון מבקש להציג בפנינו מושג רחב של 'ישראליות', שבו היהדות היא חלק מן התצרף. במקום ישראליות כחוליה בסיפור היהודי הגדול, היהדות מוצגת כמופע אחד מתוך התופעה הישראלית הרחבה. אומנם, בנקודת-מחלוקת זו אני מוצא את ספרו של אלינסון מעניין ומעשיר, וגם אם לא 'עברתי צד' בעקבותיו, אין ספק שהפנמתי נקודת מבט נוספת וחשובה.

'קיצור תולדות הישראליות' הוא ספר גדול. גדול ביומרה שלו, לזקק את אתגרי-העל של הישראליות היום מתוך פרספקטיבה היסטורית ארוכה, ועל הדרך לתת שורה ארוכה של שיעורים מצוינים בהיסטוריה ובתנ"ך, בשפה ובדרך שאינם מצריכים כמעט ידע מוקדם. הוא גדול גם בעושר המרשים של רעיונות שמופיעים בו, חלקם מפתיעים וחדשניים, שהיו יכולים לפרנס כמה ספרים. זהו אפוא ספר רב ערך לכל מי שהנושאים הללו יקרים לליבו – ועם זאת אפשר שהעושר הזה מכביד מדי, בבחינת תפסת מרובה.

הספר מחולק לשישה חלקים. בשני החלקים הראשונים משרטט אלינסון את המאפיינים הבסיסיים של עם ישראל וארץ ישראל: עם שנוולד בגלות, וקיבל

אל ספרו של נתנאל אלינסון אינני מגיע כמבקר נטול פניות. ראשית, מפני שאת רעיונותיו וגישתו של אלינסון אני מכיר שנים לא מעטות, ועוקב אחריהם בעניין ובאהדה. אפילו במכינה שייסד בערבה זכיתי לבקר. יש בינינו שותפות בנקודת המוצא הערכיות, ואנו חולקים שאיפות דומות ואופטימיות דומה באשר לעתידה של החברה הישראלית.

שנית, כי ספרו של אלינסון נטוע באותה נחלה שבה נטוע ספרי שלי, 'הברית הישראלית'. לא רק השם דומה, גם המסגרת: התבוננות ממעוף הציפור ההיסטורי בסיפורו של עם ישראל, על נפתולי ייחודו וייעודו, וניסיון להסיק ממבט-על שכזה תובנות באשר לנדרש מאתנו, כחברה לאומית, בעת הזאת. וכמו כל שני יהודים העסוקים באותה סוגיה, אף כאן יש בינינו מחלוקת, כמעט היפוך: בספרי ביקשתי להבין את הישראליות כחוליה בשלשלת רחבה יותר

כי "לאורך ההיסטוריה הישראלית כל אחד מאזורי ישראל הקטנה היה פעם אחת ויחידה 'אזור המרכז', שבו היה רוב העם ובו נוצרה היצירה התרבותית והרוחנית של התקופה".

החלק החמישי הוא סקירה של ההיסטוריה היהודית המודרנית, בפריזמה של ארבע מהפכות: שבתאות, חסידות, חילון ולאומיות. זוהי סקירה חיונית וחשובה, הנעשית בשפה פופולרית ותוך קיצורי דרך אופייניים לסוגה (שעוד נעיר עליה לקמן), אך ביחס למצופה היא כתובה מתוך מידה מרשימה של הבנה היסטורית והימנעות מקלישאות גסות. אחת ההברקות של החלק היא העמדת המהפכה הציונית כתוצאה של צירוף הכרחי של שלושה מרכיבים: מרד, מסורת ולאומיות. נוסף על כך, בפרק רב ערך מבחינה היסטוריוגרפית, מתקן אלינסון את הנראטיב הציוני ומראה עד כמה הגורמים המסורתיים (מה שכונה לעיתים 'היישוב הישן') העניקו תשתית הכרחית למפעל הציוני וחדשו למעשה בעצמם חלק מחידושו.

החלק השישי מבקש להביא את כל זה אל ישראל של ימינו ואל ויכוחיה הפוליטיים. הוויכוח על יהודה ושומרון, הדומיננטי בשיח הישראלי כבר חמישה עשורים, הוא בעצם ויכוח שאינו נובע מהדילמות הקשורות לפלסטינים או לדמוגרפיה וביטחון, אלא מן המאבק הבסיסי בין ההר לשפלה, או בלשונו של אלינסון בין האתוס הפרטיקולרי והחדשני של יהודה לאתוס האוניברסלי והליברלי של דן. המחבר מייחס חשיבות רבה להצלחתה של אומת הסטארט-אפ, רואה בה ביטוי עמוק לברורה הישראלית של הדור הזה, וביטוי לדומיננטיות של האתוס

כנחלה חבל ארץ שכמעט בלתי אפשרי לכונן בו ציוויליזציה פורחת ובת הגנה. בכתובה משכנעת וסוחפת מבסס אלינסון בחלק זה את האנומליה של הסיפור הישראלי הגדול, מראשיתה של ההיסטוריה. בחלק השלישי מבקש אלינסון להציג את הדיכוטומיה הגדולה של זמננו, מחלוקת השמאל הימין העולמית, כשורש המחלוקת שקורעת את החברה הישראלית ל'ישראלים' ו'יהודים'.

שלושה חלקים ראשונים אלה מהווים מעין מבוא או תשתית לשלושת החלקים הבאים – החלק הרביעי, העוסק בשבטים, החמישי, העוסק ביהדות המודרנית, והשישי, העוסק בישראל של ימינו. החלק הרביעי הוא אולי החידוש המשמעותי ביותר של אלינסון, ובו מתואר כיצד ההיסטוריה של עם ישראל מאופיינת במשך הדורות בדומיננטיות של שבטים שונים, כל אחד בזמנו, ובהתאם לכך בהופעתם של מרכזים באזורים שונים בארץ ובעולם. כבר כאן מוצגת בקצרה ההיסטוריה של העם היהודי מימי האבות ועד ימינו, כפי שעוד תוצג מכמה זוויות בהמשך הספר. ה'יהדות' על פי אלינסון היא רק חלק מתמונה כוללת יותר: שבט יהודה ותרבותו היו הדומיננטיים בימי בית ראשון ובימי בית שני, אבל לפני ואחרי תקופות אלה אזורים ושבטים אחרים היו דומיננטיים: שבטי שמעון ולוי עיצבו את חיי ישראל במדבר, ראשית המלוכה נעוצה הייתה בבנימין, המשנה שעיצבה את היהדות ההלכתית פותחה בגליל התחתון, המהפכה הגדולה של העת החדשה היהודית החלה בצפת שבגליל העליון והדומיננטיות של העידן הנוכחי מצויה בנחלתו של שבט דן. ברצף וירטואוזי של פרקים מוליך אלינסון למסקנה המרהיבה

של אידיאל 'שוויון' הוא אחד האתגרים הגדולים ביותר העומדים בפני מי שעתיד החברה הישראלית יקר לו – ועם אתגר זה הספר אינו מתמודד כלל.

רוחו הטובה של הספר, אוהבת העם והארץ, הופכות אותו לספר שאסור להתעלם ממנו. חידושו הרבים יותירו אותו, כך אני מאמין, לא רק בזירת הספרים המעוררים תגובות אלא גם בזירה של הספרים שטבעו חידושים מושגיים ותובנות שיישאו איתנו בשנים הקרובות.

י"ש

עת חדשה

יהודים באירופה
במאה השמונה
עשרה 1750-1800

שמואל פיינר
מרכז זלמן שזר, 2021 |
xii + 771 עמ'

הספר שלפנינו הוא כרך שני בחיבור המוגדר כ"ביוגרפיה" של המאה השמונה-עשרה מנקודת מבט יהודית-אירופית, ועוסק בחמישים שנותיה המאוחרות. כאשר סקרתי במדור זה את הכרך הראשון, לפני כשלוש שנים, פתחתי וציינתי שלנוכח איכותו יש לקוות שההוצאה תחיש את הופעתו של הכרך המשלים. לשמחתנו, הנה הופיע.

הכרך החדש ממשיך ללא שיהוי, למעט פתח דבר קצר, מהנקודה שבה סיים הקודם, ומומלץ אפוא למי שמתעניין בהיבט המתודי של המחקר אך משום מה בוחר לדלג על

ה'דני'. תל-אביב היא המרכז של הישראליות בדור הזה, קובע אלינסון, כפי שצפת הייתה מרכז הישראליות של המאה ה-16. אי אפשר כמובן לוותר על ירושלים, ועל הממד ה'יהודי': בה, לפי אלינסון, תלויה האפשרות להעניק להצלחה הטכנולוגית את רובד המשמעות והמוסר. לכאורה זו האמירה או הקריאה שהספר כולו מוליך אליה, אך היא עצמה נותרת עמומה ומעט מאכזבת.

הקריאה בספר מעלה עוד לפחות שתי נקודות חשובות של ביקורת. הביקורת הראשונה קשורה אל הסוגה: אלינסון הוא מדריך ותיק וכריזמטי, וכדרכם של מדריכים, התזות שהוא מציג עקביות 'מדי' ויוצרות תמונה יפה שבה הכול תואם – דבר כמעט בלתי אפשרי כשמדובר בהיסטוריה. אלינסון אף לא התאפק מלכלול בספר שוב ושוב מעין טבלאות סיכום, המיטיבות לסכם את המהלכים הרעיוניים-היסטוריים ומדגישות את הצורניות המושלמת שלהם – שלמות שהיסטוריונים בפרט ומבוגרים בכלל עשויים לראות בה גורם מערער ולא מחזק.

הביקורת השנייה קשורה לתוכן. התיאור של הימין והשמאל, בחלק השלישי, מיושן מדי: הוא מתעלם לחלוטין מהפרוגרסיביות המאפיינת את השמאל בן זמננו, ומקשר באופן שאינו משכנע בעיניי בין שאלות טבע האדם – ברוח הגותו של תומס סואל – למחלוקות הימין והשמאל של ישראל. זוהי בעיה מהותית. שכן כתיבה המבקשת להציג תזה שמעלה על נס אחדות והרמוניה בין היבטים שונים, עושה לעצמה עבודה קלה מדי כאשר היא מניחה באגף השמאלי של המשוואה את השמאל הציוני הישן והטוב. הערעור העכשווי של כל הקטגוריות בשמו

לבדו, המובא בסוף החיבור, מחזיק יותר משלושים עמודים.

במבט על החיבור בכללותו, הוא מצטיין מכמה בחינות ויש לו כמה יתרונות בולטים, במיוחד לקוראים שאינם היסטוריונים במקצועם. ראשית, הקורא מתוודע דרכו להיסטוריה יהודית מגוונת מאוד, לא רק של רבנים ופולמוסיהם (המקבילה היהודית של המיקוד ההיסטורי ב"מלכים ומלחמותיהם"), אלא של הסוחרים והיהודי החצר שהותירו חותם עמוק על אירופה, אנשי תרבות ושרלטנים (אחד מחותמי התקופה) ואף תופעות יהודיות מן הסוג המכונה מיקרו-היסטוריות – הרוכלות היהודית, הפושעים היהודים והליברטיניות היהודית.

סגולה שנייה היא הטווייה של הסיפור היהודי בתוך סיפורה הרחב של התקופה ומאורעות הזמן. בחינה של מושא המחקר לאור הקשרו הרחב היא אכן בוחן של כל חיבור היסטורי ראוי לשמו; אך המאמץ בחיבור זה אינו רק היעזרות בהקשר רחב להנהרה ולתוספת רובד פרשני למושא המחקר: התקופה היא העניין עצמו. באותה מידה שבה נבחרה כותרת המשנה "יהודים באירופה במאה השמונה-עשרה" אפשר היה לכתוב את החיבור "המאה השמונה-עשרה מזווית יהודית". האריגה החלקה והאינטנסיבית של המוקד היהודי וההקשר הכללי יוצרת סיפור לכיד ומשכנע המעשיר את ידיעותיו של הקורא ואת השכלתו הכללית.

שלישית, דרך הכתיבה ראויה לשבח. זהו חיבור ארוך, ארוך מאוד אפילו, אך הוא אינו מלאה. הוא קריא ונהיר ונמנע בצורה מושכלת מהעמסת נתונים, ניואנסים ודיונים צדדיים. אומנם, אין מדובר ברומן או בספר "עיון"

הכרך הראשון לשוב ולעיין במבוא המופיע בתחילתו. כמו קודמו, גם הכרך השני מלא וגדוש כל טוב. גם הוא אקלקטי מצד הטיפוסים, ההקשרים והמיקום הגיאוגרפי שפרקיו ותת-פרקיו עוסקים בהם; אך גם הוא עומד בסימנה של אותה תמה – הצבעה על מגמות של הופעת אתוס האינדיבידואל בקרב יהודי אירופה. הוא מלווה את תולדות היהודים בצילם של מאורעות היסטוריים כבירים כמלחמת שבע השנים, רעידת האדמה ההרסנית בליסבון, חלוקת פולין, המהפכות האמריקנית והצרפתית ועליית נפוליאון; ובהקשר הפנים יהודי, פולמוס עמדת-אייבשיץ, שערוריית הפרנקיסטים, ימי עלילות הדם והטבח באומן, פולמוסי החסידים והמתנגדים וראשית ימי תנועת ההשכלה.

גם בכרך זה דברי ימי התקופה מוצגים דרך סיפור חייהן של דמויות יהודיות מקשת הקשרים שונים; חלקן אישים שהתוודענו אליהם כבר בכרך הראשון – המרכזיים שבהם, יעקב עמדת ומשה מנדלסון – וחלקן אישים שאנו פוגשים כאן לראשונה, דוגמת העילוי שהפך משכיל שלמה מימון, האריסטוקרט ההרפתקן שמעון גלדרן, המתאגרף היהודי-בריטי דניאל מנדוזה, אבות האורתודוקסיה כגון הגאון מווילנה ובעל התניא, והסופרת דורותיאה מנדלסון-פייט (בתו הבכורה של הפילוסוף). לצידם מוצגות דמויות מרכזיות בקרב האוכלוסייה הכללית שעיצבו את התקופה ומייצגות אותה – ממנהיגים פוליטיים כמלך ג'ורג' השלישי ויקתרינה השנייה, דרך הוגים וסופרים כקאנט וגתה, וכלה בדמויות ססגוניות כקזנובה וקליוסטר. זוהי טעימה זעומה מהמגוון העצום של הדמויות הנידונות בספר; מפתח השמות

The Lean Startup המהדורה העברית

אריק רייס

מאנגלית: גרשון גירון

הספרייה העסקית, סלע

מאי, 2021 | 316 עמ'

בהשתתפות-מה מגיע לאומת הסטארט-אפ אחד מספרי הניהול והיזמות הטכנולוגית המדוברים ביותר בעשור האחרון. הבסיס לתפיסת הסטארט-אפ הרוזה הוא רעיון "הלמידה המתקפת" – שעל פיו האתגר המרכזי של היום הוא לפתח ולקדם את המוצר במידה המזערית המאפשרת לברר במרב המהירות אם הנחות הבסיס שלו נכונות או לא. מובן שתפיסת היעילות בעבודה משתנה כך לחלוטין: במקום לבחון יעילות כהשלמת משימות מוגדרות מראש בדרך לפיתוח המוצר, ייצורו ושיווקו, אמת המידה היא השלמת הפעולות הגורמות לנו ללמוד באופן הכי מדויק אם אנחנו בכלל בכיוון.

אנקדוטות רבות מסבירות בספר את עקרונותיו של אריק רייס, יזם סטארט-אפ מצליח בעצמו. למשל, כדי להסביר כמה חשוב לבחון את ההנחות המוקדמות כמה שיותר מהר מביא רייס את סיפורה של IMVP שייסד עם כמה שותפים. החברה נוסדה במקור כחברת מסרים מיידיים המשלבת עולמות וירטואליים ואוואטריים. ב-2004, עת נוסדה החברה, שלטו בשוק המסרים המיידיים כשלוש חברות גדולות, וההנחה הייתה שאי אפשר לחדור לשוק זה בממדים רציניים. לפיכך, כל המאמצים הושקעו בבניית תוסף שיתאים לחברות הקיימות ויתלבש על הפלטפורמה שלהן.

מבין רבי המכר ברשתות הגדולות. זהו ספר היסטוריה לאוהבי היסטוריה, אך כזה השווה לכל נפש ואף מהנה ומעניין גם עבור הקורא ההדיוט.

אך למעלה מכל זה נמצאת ההצלחה ביצירת חיבור הפורס מבט פנורמי על תקופה מוגדרת. לאורך כמה עשורים, מקצוע ההיסטוריה הצר את שביליו ונעשה יותר ויותר לתחום היפר-התמחותי; הוא הצטמצם למחקרים שעוסקים "בצ'ופצ'יק של הקומקום" כפי שאומרים, איבד רלבנטיות לציבור הרחב, ואף היה, בשל כך למושא ללעג. בשנים האחרונות אנו עדים לתופעה הפוכה, מה שמכונה "היסטוריה גדולה": ריבוי חיבורים בעלי יומרות להקיף את ההיסטוריה כולה, או תקופות בנות מאות ואלפי שנים, מאיזה מבט מגבוה – הנוטה להיות משטיח ובעל שלל בעיות נוספות. החיבור שלפנינו, ואחרים המתחילים להופיע, אולי מבשרים על שלב חדש: מחקרי "תמונה גדולה", אך לא תמונה שצולמה מהחלל; מחקרים העוסקים בפרק זמן בעל היקף ניכר ומקנים הבנה של תופעות היסטוריות בקנה מידה משמעותי (אם תרצו – בקנה מידה היסטורי), נטולי תיאוריות גרנדיוזיות אך בהחלט בעלי תזות השופכות אור על תולדות האנושות.

אין לי אפוא אלא לחתום באותן מילים שחתמתי בהן את סקירת הכרך הראשון של 'עת חדשה': ירבו כמותו.

א"ש

כך כסטארט-אפ. הספר המקדם את מודל הסטארט אפ הרזה זכה אומנם להצלחה מסחררת ברחבי העולם, אך השאלה האם מדובר בחדשות ישנות נותרת בעינה.

ובכן, בעיניי, הספר אכן היה ראוי לתרגום וזאת מכמה סיבות. ראשית, החדשות ה"ישנות" הללו עדיין עובדות וזוכות ליחס רציני בקרב יזמים צעירים ואף חברות מבוססות. שנית, יש הבדל בין סיסמאות על סטארט-אפ רזה לבין ספר שלם שמסביר את העקרונות באופן מסודר. הספר יסייע למי שמעוניין להעמיק ולהטמיע תפיסת ניהול שונה זו, גם אם הוא מכיר אותה באופן כללי.

שלישית וחשוב מכול, הספר יכול לעניין לא רק יזמי סטארט-אפ. שכן עקרונותיו נכונים לכל אדם המנסה לייצר ערך בתנאים של חוסר-ודאות קיצוני - ובישראל, חוסר-ודאות קיצוני הוא מצב העניינים הרגיל. מדובר בדרך הסתכלות שונה על העולם, שבה עיקר המאמץ הוא ללמוד מהר ככל האפשר עד כמה הנחות היסוד שלנו נכונות, ולאמץ דרך מחושבת לקבלת החלטה על שינויי כיוון ניכרים מבלי לוותר על החזון. גישה זו עשויה להיות בעלת ערך גם לתחומים שכלל אינם טכנולוגיים, ואולי אפילו כאלו שאינם כוללים תמורה כספית. למשל, בחינוך ילדים, אם נחליף את התמורה הכספית בשווה-ערך של הזמן (שהוא המשאב העיקרי שיש לילדים בשפע) שהם מוכנים להשקיע בערך שאנו מעוניינים "למכור" להם, כמובן בהתבסס על חזון גדול יותר, אולי נצליח לגלות מהר יותר את הדרך הנכונה להגיע לליבם.

לנ"ק

כך המשתמשים יוכלו להמשיך לדבר עם חבריהם - אך באופן יצירתי ומעניין יותר, באמצעות אוואטרים פרי דמיונם ובמרחבים וירטואליים מלהיבים. שישה חודשים שלמים הושקעו בפיתוח ובהחלטה על התכונות ההכרחיות למוצר; אך כשהושק לבסוף, כמעט אף אחד לא השתמש בו.

כשפנו היזמים ללקוחות פוטנציאליים והזמינו אותם להשתמש במוצר, התברר שהם לעולם לא ישלחו לחבריהם קישור הצטרפות, משום שגם אם הם בעצמם נהנו, הם פשוט לא בטוחים עדיין שזה "מגניב מספיק". כשהכירו חבר חדש, וגילו שאין בתוכנה הזאת רשימת חברים קיימת, אלא שעליהם להוסיף אותו לרשימת החברים בתוכנה המרכזית שבה הם כבר משתמשים, הם היו המומים. החברה לא אפשרה רשימת חברים מתוך מחשבה שאף אחד לא ירצה להצטרף לעוד תוכנת מסרים מיידים ולכן עדיף "להתלבש" על הקיימות. "יש לכם מושג בכמה תוכנות מסרים אני כבר משתמש?" שאל הלקוח הפוטנציאלי. "שמונה!". רק לאחר חצי שנה של עבודה מאומצת ועוד כמה חודשים לאחר ההשקה, הבינה החברה שהמודל המחשבתי שלה היה מיושן ושלמשתמשים אין כל בעיה להצטרף לעוד ועוד תוכנות מסרים מיידיים. מה שהם חיפשו היה תוכנה כזו שתעניק להם חוויה ייחודית.

המטרה של הסטארט-אפ הרזה היא להפוך תובנות אלו לתהליך מודע, מסודר וקצר ככל הניתן.

תרגומו לעברית של ספר יזמות וניהול שיצא לאור כבר לפני עשור עשוי לעורר תהיות באשר לעדכניותו; על אחת כמה וכמה כאשר מדובר בספר בתחום תזזיתי כל

תרפויטיקה וגאולה

פרויד ו שלינג על החירות

גלעד שרביט

מאגנס, 2021 | 269 עמ'

שאנו רצים בכל כוחנו אל עבר התנגשות חזיתית בהם אך לא נוכל לזהותם לא מבעוד מועד ואפילו לא אחר מעשה – זה כבר מבעית. הפסיכואנליזה והחירות האנושית, כך נדמה, אינן יכולות לדור בכפיפה אחת.

על רקע זה שלחתי ידי אל ספרו החדש של גלעד שרביט, מרצה לפילוסופיה ולדתות באוניברסיטת מרילנד, העוסק בהגותם של פרויד ושל שלינג והמבטיח "להציע פתרון לבעיית החירות בתיאוריה הפסיכואנליטית". פרויד לא עסק במישרין במושג החירות כמעט בכלל: שתיקה העלולה להתפרש כהודאה. הפילוסוף הגרמני פרידריך וילהלם שלינג, לעומתו, עסק בחירות באופן נרחב, ולפריקי זמן היא עמדה במרכז הגותו. בא גלעד שרביט וממפה את קווי הדמיון בין תפיסת הנפש של פרויד לתפיסת הטבע ולתפיסת האדם של שלינג – ומציע להשליך מתפיסת החירות של האחרון על הראשון, באופן הפותר את בעיית החירות בפסיכואנליזה ומתגבר על הקשיים והליקויים הפילוסופיים שבמקור. שרביט אף טוען שפרויד הושפע עמוקות משלינג, שקדם לו בכמאה שנה (אך נדחק לשולי התודעה בשל צילו הארוך של הגל, בן תקופתו); וחלק ניכר מהחיבור מוקדש לביסוס השערה זו.

למי שייגש אל החיבור עם מוטיבציות דומות לשלי, אני נאלץ לברר שלא ימצא שם את מבוקשו. אך אין פירוש הדבר שאין שם מה למצוא. ה"פתרון" לבעיית החירות בפסיכואנליזה המוצגת בספר הוא שינוי הבעיה. בפשטות: שרביט מסביר שיש להבין את החירות אחרת מכפי שנבוכים שכמותי מבינים אותה. חירות אינה היכולת להיות מה שתרצה להיות ולפעול כפי שתרצה לפעול, אלא חירות היא להיות מה שאתה. האדם

מיום שעמדתי על דעתי (ואפשר, לפחות על פי החיבור שלפנינו, שאף קודם לכן – אך חזון למועד) אני מקיים יחסי משיכה ורתיעה גם יחד עם תחום הפסיכולוגיה. שורש שתי התחושות אחד. הפסיכולוגיה מרתקת אותי בשל פוטנציאל ההסבר לתופעות אנושיות המצוי בה בשפע, ובשל הסיכוי להעמיד למבחן רעיונות בנוגע לאדם, לתת להם אחיזה במציאות היכן שאפשר ולנתק את אחיזתם בשכליהם של בני האדם היכן שצריך. אולם בו בזמן היא מעוררת בי אי-נחת, שהרי כולה, בעצם, עיסוק בגורמים הנפשיים המכתיבים את חייו של האדם: מי הוא, כיצד הוא מתנהג, מה המנגנונים המפעילים אותו ומה טבוע בו. יש במבט הפסיכולוגי משהו סיבתי, דטרמיניסטי, פטאליסטי אפילו, והעובדה הזו מתנגשת עם הרצון והצורך שלי, שלנו אפשר לומר, להיות חופשיים.

ואם כך בפסיכולוגיה באופן כללי, על אחת כמה וכמה בתיאוריה הפסיכואנליטית, המיוסדת על ההנחה שלאדם מרכיבים קבועים בעיקרם ובלתי-נשלטים, המכתיבים את אישיותו באופן קרוב למוחלט – ולא זו אף זו, מממקמת אותם בלא-מודע. הרעיון שישנם מעין קירות נפשיים בלתי עבירים, שגם אם נרצה ונתאמץ לא נוכל לעברם, מייאש ומתיש; הרעיון שאלה הם קירות מודחקים שאינם חשופים בפנינו, ושייתכן

שעשוי להעמיס על קוראים שעניינים רק בתזה העיקרית.

על קצה המזלג, הרעיון המרכזי המפותח בחיבור, לאור שלינג ופריד, היא שישנו רגע קדמון שבו נוצרת באופן לא מודע מהותו של האדם (בשפתו של שלינג נאמר שהאדם בוחר את מהותו באופן לא מודע; אולם כלל לא ברור מה עשוי להיות הפשר של בחירת מהות לא מודעת כזאת, במיוחד כאשר מדובר בבחירת מהות המתרחשת בשלב הקודם להתפתחותה של התודעה. שרביט מודע לקושי הזה והוא מציף אותו אך לא מתעמת איתו). מאותו רגע מתקיים באדם מתח בין ההדחקה של מהותו לבין פעולה בהתאם למהותו. חירות פירושה התגברות על ההדחקה ופעולה בהתאם למהות.

בעיניי, בנקודה זו הבעיה שהועלמה רטורית שבה ועולה. שכן מניין באה הברירה הזו, הנדמית כחופש, לבחור אם לפעול או שלא לפעול בהתאם למהות? מכל מקום, השאלה החשובה לשרביט היא האם ניתן ורצוי לשנות את המהות הזו. לטעמו הפילוסופיה של שלינג כשלה במענה לשאלה הזאת, כאשר הציבה רק שני סוגים של מהות, מהות טובה ומהות רעה, וכאשר קבעה שהדרך היחידה שבה מהות האדם משתנה היא שינוי בידי האל – כלומר, כשהאל גואל את האדם בעל המהות הרעה והופך אותו לטוב. פריד, מבחינת שרביט, הגיע כאן לשלושה הישגים גדולים: ראשית, הוא אפשר את הדיבור על ריבוי מהויות אנושיות, למעשה מהויות אינדיבידואליסטיות; שנית, הוא המשיג מחדש את המתח בתוך האדם, לא כמתח בין כוחות אפלים או שליליים לבין כוחות נאורים או טובים, אלא פשוט כמתח בין דחפים נטולי

החופשי הוא זה הפועל על פי מה שהוא, ואילו האדם המבקש להתגבר על מה שהוא תופס כתכתיבים ומגבלות אינהרנטיות שלו הוא זה הפועל בניגוד לחירותו. בלשון המחבר, "החירות ... אינה מבוססת על שלטון ההיגיון בנפש, אלא תלויה במימוש של טבע או אישיות, שנקבעים באופן עצמאי בלא מודע בתחילת החיים" (עמ' 201).

מהלכים כאלה – אשר לטעמי יש בהם משגה בסיסי – נפוצים למדי, אפילו יותר מדי. שינוי מובנה של מילה לא פותר את הקושי, שהרי לא המילה עיקר אלא התוכן שהיא מייצגת. אם A הוא צורך בעבורי, ואני עומד בפני האפשרות ש-A אינו אפשרי, לקיחת המילה המייצגת עבורי את A וייחוסה במקום זאת אל B, ואז הוכחה ש-B אפשרי בהחלט, אינה מניבה לי שום תועלת. אומנם יש לומר ששרביט רחוק מלהיות הראשון המציע תפיסה כזאת של חירות, המגדירה אותה כזהות של האדם עם עצמו ומימוש עצמו.

ובכל זאת תועלת יש בספר בהחלט. הרעיונות הנידונים בו, בעיקר הרעיונות של שלינג ותוצאות השלכתם על פריד, יש והם מרעננים ומעוררי מחשבה בנוגע לפירוש המושג של להיות עצמך, המקור של העצמי והדרכים שבהן העצמי מסוגל – אם בכלל – להשתנות. יש לציין, מדובר בחיבור לא קל. הדיון בספר מושפע מאוד מאופי ההגות שהוא עוסק בה, ומי שיש להם היכרות עם האידאליזם הגרמני יבינו מה משמעות הדבר מבחינת קושי השפה ודרכי הטיעון. כמו כן, חלק ניכר מהחיבור עסוק בהרחבות, דיוני רקע וניסיונות שונים לביסוס תזת הקשר בין שני ההוגים (כאן ניכרת העובדה שמדובר בחיבור המבוסס על עבודת דוקטורט), באופן

הבלשני, ומראה כי משוררים נוטים להיצמד, לאו דווקא במודע, למאפיינים לשוניים-סגנוניים המייחדים אותם, וזאת גם בשירים שונים שלהם מתקופות רחוקות זו מזו. מאפיין כזה, הדומיננטי ביצירתו של משורר, מכונה "סוגל". סוגלים אלה אינם טריוויאליים ואינם זהים לתכונות המוחצנות והמוכרות שנהוג לאפיין בהם משורר זה או אחר.

הטענה השנייה נמצאת כבר בתחום המשמעות. המחברת מבקשת להראות כיצד הסוגל הסגנוני קשור בשאלת "בין שמיים וארץ", כלומר במתח שבין המופשט למוחשי, בין הנשגב לארצי, בין החזיוני למציאותי. לטענתה, ההיקריות של הסוגל הסגנוני הייחודי למשורר מזהות עם אחד הרבדים בשיר דווקא, הארצי או השמימי, או מסמנות את המעבר ביניהם. כך, כפי שהיא מנסה להוכיח בקריאה מדוקדקת בשירים רבים, אצל משוררים אלה – וכך, במשתמע, אצל משוררים עברים בכלל, שהרי השירה העברית והלשון העברית הן בעלות ממשק ייחודי עם הרוחניות; ובמעגל רחב יותר, בשירה באופן כללי, שהרי השירה בכלל, בחלקים נכבדים ממנה, נוטה לחרוג מן היומיומי אל הנשגב.

הטענה הראשונה מוכחת היטב, על פני טווח רחב של שירים שימיני מסמנת בהם את היקריותיהם של הסוגלים ומבארת אותם באורח מאיר עיניים, בדרך כלל. הטענה השנייה, להבנתי, מוכחת חלקית: לעיתים באופן משכנע ולעיתים באופן מאולץ, ולעיתים המחברת מוותרת עליה.

ההצבעה על הסוגלים בתוך השירים מעוררת לא-פעם תהייה איך לא ראינו את זה לבד. ימיני הצליחה ממש לחלץ מכל משורר את הפטנט הסודי שלו, את המנגנון הסמוי. שירת

מטען מוסרי אינהרנטי; ושלישית, הוא החליף את המודל של שינוי רדיקלי של מהות האדם בידי האל במודל של התאמות מדודות של יחסי האדם עם מהותו באמצעות המטפל.

שאלות רבות מאוד נותרות פתוחות מבחינתי בסוף החיבור: מדוע על האדם לרצות לשנות את מהותו (גם כאן, שרביט מודע לבעיה ומציף אותה אך לא מספק לה מענה)? מניין רצון זה יגיע, ומניין החופש לבחור לנסות ולשנות את מהותי? עם כל העמדתה של בעיה B במרכז הבמה, נדמה שבעיה A אורבת כל העת מאחורי הקלעים ותובעת את מקומה. לא ברי שזו ביקורת שיש להפנות כלפי המחבר: ככלות הכול מדובר במחקר שיומרתו היא ניתוח השוואתי של שני הוגים; אין זה נכון להעמיס עליו את הצורך לפתור אחת מן הבעיות הוותיקות והעיקשות בתולדות הפילוסופיה. הקשיים שלי עם התיאוריה הפסיכואנליטית באו איתי אל הספר ונתרו עימי בצאתי ממנו. אבל זכיתי ללמוד כמה וכמה דברים על שני הוגים חשובים, ונותרתי עם חומר רב למחשבה.

א"ש

לשון השירה בין שמיים וארץ

בת-ציון ימיני

רטלינג, 2021 | 214 עמ'

ספרה של בת-ציון ימיני בוחן שתי טענות באמצעות בחינת יצירתם של משוררים עבריים חשובים. הטענה האחת ניגשת לחקר הספרות עם מתודות מן המחקר

הזמן, שעשויה להימתח על כל השיר כמעט. 59 מתוך 70 שירי אלכסנדר פן מכילים פנייה בגוף שני. להבדיל מהמשוררים הקודמים, המשורר התייחס לנטייתו זו במפורש; באחד משיריו טען שהוא מנסה להשתחרר מהטכניקה הזאת ואינו מצליח. ימיני אינה טוענת בפרק זה את הטענה השנייה שלה, לפחות לא במפורש; הפעם, הסוגל הוא לדעתה אמצעי רטורי המגביר את הריגוש ואת האקטיביות. היפוכו של פן היא יוכבד בת-מרים, משוררת של עמדה הרהרנית ופסיבית ששיריה שרויים בהוויה מעומעמת ומופשטת. הסוגל שלה הוא שמות תואר ופעלים פסיביים, ובפרט בצורת הבינוני הפעול, וכאן הקשר בין הסוגל לבין סוגיית השמיים-מול-ארץ כמובן מובהק.

שישי ואחרון הוא אמיר גלבע. אצלו מזהה המחברת תזוית בין שימוש נמרץ בסימני פיסוק (ובפרט נקודה) לבין החסרתם; ומוצאת שהחסרת סימני הפיסוק קשורה בנושאים רוחניים יותר, מופשטים, אוניברסליים או חופשיים וחסרי גבולות. אך לעיתים נדמה שהקביעה מה ארצי ומה רוחני נזילה מעט ומותאמת למבוקש.

אחר הפרקים האלה, דומה, נקש מיישהו על שמשותה של המחברת וקרא, "רגע, מס מגדר!". היא שילמה. הפרק הזה, "הבדלים מגדריים בתיווך בין שמיים וארץ בשירה", מאולץ. לדעת ימיני, הסוגלים של המשוררות הנשים במדגם של הספר הם "תוכניים", ואילו אלה של הגברים "סגנוניים", טכניים, כאלה שעניינם הוא צורת ניסוח אך אינם משנים את המהות. דומני שהדבר נכון רק לגבי מקרהו של אמיר גלבע. הלוא אבסורד הוא לטעון שהחזרה על מילים וביטויים אצל

רחל, למשל, מתגלה לפתע כרוויה להפליא בחזרות על מילים או רצפים של מילים. מתוך 144 שירי רחל, 102 מכילים לפחות חזרה אחת, ובכלל זה ב-70 שירים יש חזרה על צירופים שלמים. בפרק על רחל מנותחים 15 שירים שלה, והאפקט משכנע ביותר.

מקרה זכור הוא, למשל, "גן נעול". לא שביל אליו, לא דרך. / גן נעול – אדם". כאן מגיע מקומה של הטענה השנייה, הטענה הקושרת את הסוגל אל צמד הניגודים מופשט-מוחשי. ימיני טוענת כאן שהמילים החוזרות "גן נעול", שבמקרה זה הן גם כותרת השיר, מביאות לשיא את מצבה הנפשי של המשוררת (עמ' 46). האומנם? האין הסיומת נטולת החזרות "האלך לי, או אכה בסלע עד זוב דם" שיא נפשי קשה יותר? והאין הסלע דימוי מוחשי לא פחות מהגן?

וכך אצל המשוררים הבאים שנבחרו. אצל נתן זך הסוגל הוא מעברים בין לשון מליצית ללשון דיבור (שגם היא שומרת על כמה מאפיינים של לשון גבוהה כגון כינוי המושא החבור). כאן, בעזרת טבלאות השוואה ושאר אמצעים משכנעים, מראה ימיני את המתאם בין גובה הלשון לבין גובה הנושאים. אצל זלדה, באופן מפתיע ומאלף במיוחד, יש שימוש אינפלציוני בפסוקיות תיאור זמן, ובעיקר במילה "כאשר". הפסוקיות הללו משתלטות לפעמים כמעט על כל השיר, ועדיין זו תגלית: דומה שחקייניה של זלדה וחורשי תלמה לא הבחינו בכך בכלל. ימיני מיטיבה להראות כיצד משמש הדבר את המשוררת לאבחנה בין תיאור מציאות לבין הפלגה אל הטרנסצנדנטלי והדמיוני: תיאור המציאות מתקיים במשפט העיקרי, שהוא לעיתים קצוצר, וההפלגה – בפסוקית תיאור

הצליח להראות איך, ובאיזו עקביות, ובאיזה יופי, משרת הסגנון את המהות ואת הלך הנפש.

צ"א

על המידה והעל האין שיעור

מאמרים ומסעות

רבקה מרים
ברמל, תשפ"א | 245
עמ'

ספרה החדש של
המשוררת רבקה

מרים כורך בחובו עשרות מאמרים ומסות שפרסמה לאורך השנים בשלל במות, רבות מהן במוסף שבת של 'מקור ראשון'. כמו קרן אור בשעת בוקר מוקדמת, כתיבתה של מרים בהירה ופשוטה ומפיחה חיים וזוהר בכל אשר תאיר.

בהקדמתו הנאה מסכם עורך הספר מתניה מאלי את ששת שערי הספר העוסקים במרחבים השונים של השפה העברית, בנשמת האדם ובגופו, בקצוות והיפוכים שנפגשים, בדיוקנאות של אישים מעניינים ובמדרשי שפה. הקריאה בספר איטית ודורשת נשימה ועיבוד בין מאמר למאמר. הללו מציעים, רובם ככולם, נקודת מבט רעננה ומשחררת על עניינים שברומו של עולם ושבגופו.

אם ננסה לתמצת את ליבן של המסות, הרי הוא טמון בתנועה שמאפשרים החללים שבין האותיות והפתחים שבפני האדם – "הנחיריים, העיניים, האוזניים, הפה – שבעה אשנבים פתוחים בפנים שלנו... הפתחים

רחל משנה את משמעות השיר, ואילו הבחירה של אלכסנדר פן לכתוב את שיריו אל נמענים נוכחים היא רטורית-סגנונית גרידא.

אבחנה מעורערת זאת מובילה את ימיני לתת לה הסבר מעין-סוציולוגי, ברוח תורות ההגמוניה והקיפוח: המשוררות חששו ליצור לעצמן בידול סגנוני, כי מה שהיה מותר אז למשוררים, להשתולל עם השפה, נחשב בלתי ראוי למשוררות. אכן אפשר לומר שנתן זך ואמיר גלבע יצרו נוסח שירי חדש, אך עיקר חידושם לאו דווקא קשור לסוגל הסגנוני שלהם שזוהה בספר; ומנגד, סגנונה של יוכבד בת-מרים, למשל, חריג "טכנית" יותר מזה של אלכסנדר פן.

הדיון הזה נגרר לקביעה בעייתית, כאילו הסגנון בשירה "הוא למעשה הלבוש של המלל השירי, כלומר הרובד החיצוני שלו" (עמ' 208–209). דברים ברוח זו (המשקפת אולי את היותה של המחברת, במקורה, חוקרת לשון ולא ספרות) נמצאים עוד קודם לכן בספר; המחברת קובעת למשל שהמרד של נתן זך היה נגד מוסכמות השירה הקלאסית שבהן "כל האמצעים האומנותיים והקישוטיים קיימים לעצמם, מנותקים מתוכן השיר ומהלך הרוח המובע בו" (עמ' 51). כידוע, זך מרד בעיקר בשירה הסימבוליסטית, אשר לב מהותה הוא הזיהוי הגמור, עד בלי הפרד, בין "אמצעים אומנותיים וקישוטיים" לבין המהות, התוכן והלך הרוח.

המחשבה שהמשוררים שקדמו לזך (רוב המשוררים הנסקרים בספר הזה עצמו!) גרסו חיץ בין צורה לתוכן לא רק שהיא שגויה, היא אף מערערת את צדקת קיומו של הספר הזה עצמו. הספר אשר בשלל דוגמאות ואבחנות יפות, שהמקום לפורטן אינו נתון לנו כאן,

רסיסים יוניים

מבחר, תרגום והערות:
עמינדב דיקמן
קשב לשירה, תשפ"א
161 עמ'

לבד מהאיליאדה והאודיסיאה, רק רסיסים מן השירה היוונית העתיקה נשתמרו עד ימינו. רוב יצירותיהם של הסיוודוס וספפו, ארכילוכוס ואנקריאון ירדו אל טמיונות, גניזות אבודות ותהומות נשייה. אך גם המעט שנותר מקיף למעלה מאלף שנים של יצירה רצופה ברחבי המחצית המזרחית של אגן הים התיכון; יצירה שאין צורך להגזים הרבה כדי לומר שממנה צמחה הספרות האירופית כולה.

המבחר שלפנינו, פרי ליקוטו ותרגומו האמנותי העילאי של עמינדב דיקמן, מעמידנו על מובן נוסף, חשוב, של היות השירה הזאת תשתית לשירת אירופה: מנהגם של משוררים לאורך הדורות, ועד ימינו, לכתוב בלשונותיהם שירים שהם עיבוד לשירים היווניים ההם – ממש כשם שציירי אירופה, מהרנסנס ועד סמוך לזמננו, הרבו לצייר סצנות מהמיתולוגיה היוונית. אומנם, להבדיל מן הציור, נושאי שירת יוון וגלגוליה המאוחרים רחבים מתחומי המיתולוגיה והאפוס; רווחים בהם שירי חוכמה, שירי אהבה וחשק ומשתה, שירי פולמוס וחשבונות אישיים, שירי טבע ועוד.

דיקמן מפגיש איתנו עם כל אלה. הוא מציע תרגומים לשירים היווניים ולצאצאיהם שנכתבו בשפות אחרות, מבאר את הטעון ביאור ופורס מבואות מונוגרפיים מאירי

הללו הם מקור של סכנה, אבל הם גם מקור החיות המתחדשת".

התנועה הזו, כמעין ריקוד, משחקת במילים, חולפת על פניהן, צוללת לתוכן, ולעיתים, כמעין כוריאוגרפית, מעמידה אותן זו לצד זו באופנים חדשים ומפתיעים. כך למשל במסה על "הגוף והספר" כותבת רבקה: "הגוף, כשמו, הוא מגוף – פקק. הוא פוקק את הכלוא בו ומונע ממנו להיות זולת ... הספר מכוון לדעתו של האדם. הוא בא לתווך בין מה שנקלט בחושים לבין מה שמעבר להם".

מאוחר יותר תתייחס לגוף החי והצומח, ואז תיתן את דעתנו על הפטרייה שאינה חי ואינה צומח ובכך מדגימה כיצד הגוף עצמו אינו מוחשיות תפלה שממנה יש להתרומם ולהתעלות אלא הוא עצמו אינסופי ומלא ברבדים מופלאים. ואילו הספר "אינו רק זה הכלוא בין הכריכות. הוא מהות חיה, תוססת, וכשם שהתאים שבגוף מתחלפים, משתנות גם האותיות והספרות ומשמעויות אחרות נקראות בהם בחלוף העיתים".

התובנות הדקות של רבקה מרים מרחיבות את הדעת ומצמיחות לנו כנפיים שיישאו אותנו לעבר נקודות מבט חדשות ושונות על המציאות, נקודות מבט החסרות כל כך בעולמנו המקצין והולך.

לני"ק

העבריים בזמן, שיר השירים ותהילים ואיכה ואיוב וישעיה וירמיהו שלנו, נוגעים ללב יותר מהם. רק כאשר מגיעים אל המשורר ביון, בשלהי הספר, כשש מאות שנה לאחר הראשונים, רואים כי שירת יוון גילתה מה יכולה שירה לחולל בנפש כשהיא מסגלת לה אמצעים של רטוריקה פיוטית כגון שימוש מושכל בחזרות.

לרוב אורך הספר, מוקד העניין והחן הוא ההשוואה לאותם שירים מאוחרים, שירים בעקבות, שדיקמן תרגם משפות אחרות והוסיף על השיר היווני. שירים אלה הם לפעמים פשוט תרגומים, לפעמים וריאציות רחוקות המעבירות את הרעיון הבסיסי של השיר היווני המקורי אל מציאות היסטורית אחרת, ובדרך כלל משהו באמצע: עיבוד יצירתי.

כאן טמון מוקש עקרוני. הרי לפנינו, בכל מקרה, תרגומים לעברית; כלומר, גם מה שדיקמן מגיש לנו בלשוננו הוא בעל כורחו, ככל תרגום אמנותי של שירה, סוג של עיבוד. אנו מקבלים אפוא שרשרת שירים יוניים מסדר שני: השיר היווני כפי שדיקמן תרגמו לעברית, ותרגומיו והשירים שנכתבו בעקבותיו בשפות אחרות, שוב בתרגומו של דיקמן לעברית. ישאף המתרגם כאשר ישאף, עדיין חותם סגנונו האישי, נטיותיו ואילוציו, טבוע בתרגומו; ומשהו מאותו סוג עבריות, ומאותה דיקמניות, טבוע ברצף המוגש לנו על כל גלגוליו.

אין לי, שאיני יודע יוונית וגם לא את רוב שפות המקור של השירים האחרים, אלא מה שענייני רואות; וענייני רואות, למרות החותם הדיקמני הנסוך על הכול, את השינויים המאלפים שחוללו המשוררים המאוחרים

עיניים. תרגומו משיבים לתרבות התרגום העברי לשירת יוון את השגב, המוזיקליות והעושר הלשוני שאפיינו אותה עד השליש האחרון של המאה הקודמת. הללו ננטשו בידי כמה מן המתרגמים המובילים, ובפרט אהרן שבתאי ושמעון בוזגלו, שגרסו לשון חולין ואפילו סלנג ושוק והימנעות-משקילה בשל קוצר ידה של העברית לשחזר את שיטת השקילה של היוונית העתיקה.

במבוא לספר מרצה דיקמן את משנתו בעניין זה וקובע שהיוונים הקדמונים חונכו מקטנותם לקרוא ולשמוע שירה ומחזות ברמה לשונית גבוהה, ושפת השירה אצלם לא דמתה לשפת היומיום. בזכות הכרעה זאת – ובזכות כישורו הרב ומה שינק בבית אביו המתרגם האגדי של שירת רומא שלמה דיקמן – מגיש לנו דיקמן שירה שעונג לקרוא, ועונג לשמוע באוזן הפנימית.

נאמנותו לרוחה של היצירה המתורגמת חושפת לעינינו גם את מוגבלותה המסוימת של שירת יוון (בפרט אצל יוצריה המוקדמים); את מה שמציין דעאל רודריגז גארסיה כדרך אגב במאמרו בגיליון השילוח הנוכחי לגבי האסתטיקה היוונית: "זו אסתטיקה שלפיה הכול גלוי ויכול להיסקר בעין חיצונית, הגוף בשלמותו הוא המוקד, ועליו להופיע חשוף. היא מנוגדת להסתרה ולרב-רובדיות, גם זו הטקסטואלית, המקובלות בספרות היהודית".

כי אכן, רוב השירים היווניים המוגשים לנו כאן, בפרט המוקדמים בהם, אף שהם יפים כאמור בנגינתם, שדיקמן הוא רב-אמן בתכלולה, ואף כי יש בהם חן והומור ודימויים נאים, הנה תוכנם נותר היגדי גרידא, חשוף וישיר; ויש להודות כי מקביליהם

אחרים, מתקופת ההשכלה, כחלק משרשרת המסירה של הנושא היווני הקדום. וכך אנו יכולים ליהנות למשל מהשוואה בין תרגומו של דיקמן לתרגום-עיבוד של פושקין לשיר ים של מוסכוס בן סיציליה, לבין תרגומו של רב העיר ריגה בשלהי המאה ה-19, אהרן אליהו פומפיאנסקי, לאותו שיר של פושקין. נשווה קטע קטן. פושקין על פי פרופ' דיקמן: "אף עת בחוף שואג הגל / ובגזר-קצף מתרתח, / וזיק ברוך בורק מעל / ורעם הם ומתחתתח..."; פושקין על פי הרב פומפיאנסקי: "אף עת יהמו גלים יפרצו יעברו / יסערו וירתחו אף יעלו קצף, / הרעם ירעם על חוג השמים, / וברקים יאירו אשן החשך...". הרי לנו יצירתיותו הלשונית של דיקמן, לעומת המליציות המקראית ההשכלתית בתפארתה.

אלו הן רק טעימות זעירות מהשפע שבספר. הוא עשוי תאוות לעיניים, על נייר קרם מאויר ברישומים עדינים מאת שירלי אגוזי, ואם מבקשים למצוא על מה להעיר אפשר לציין שחסר סימון – כותרת, או כותרת-על רצה, או משהו – שיבהיר היכן מתחיל רצף חדש של עוד שיר יווני וגלגוליו.

צ"א

בנושאים השיריים העתיקים – ודרכם, בדרך כלל, את ההתפתחויות הברוכות שחלו לאורך הדורות בשירת העולם. נדגים את הדברים בעזרת אחדים מן הגלגולים המרובים המוצעים בספר לקטע מסוים אחד: בית הפתיחה משיר ידוע של ספפו.

כתבה ספפו: "אשונה לנגדי כאל משחק / את האיש היושב קרוב ממולך / ומטה את אָזְנוֹ לקול שפִּתְיָהּ, / מה יערב לו, // גם לצחוק רב הקסם...". עיבד המשורר הרומי קטולוס: "זה האיש – בעיני שונה לאל הוא, / רם מאל הוא נדמה (מתר לכתב כה?) / עת ישב אל מולך, מרוה בענג / עין ואָזְן / בצחוקה המתוק". גרס פייר דה-רונסאר, בן המאה ה-16: "כאל-למחצה נדמיתי כשמוולך אני ישוב, / יחידתי דאגתי, ולשיחת-רעים קשוב, / שיחת-רעים שפה נשורת בת צחוקה האצילה...". שובב לורד בירון, המאה ה-19: "כמוהו כזאוס אותו צעיר – / ולי הוא נדמה גם מזאוס כביר – / אשר שאנן מאימות הקנאה / מפיה, / מה ישוה לו, רוה הנאה". חילן רוברט לואל, המאה העשרים: "הוא נחשב בעיני אל, גבור, ויותר – / היושב אל מולך, כל היום כלו, / כמו שחקן קלפים, מרפק אל מרפק, / תדברי, הוא שומע".

קומה נוספת של סיבוך ועניין מספק דיקמן כאשר הוא מציע גם תרגומים עבריים של

הסוקרים: אלון שלו, יואב שורק, ליאת נטוביץ-קושיצקי, צור ארליך